

מדיניות הביטחון הישראלית מעולם לא כללה התרעה והרתעה

28.08.2024 | חנן שי | אל"מ במיל" חנן שי | written by

מהתנצלותו של האלוף חליווה על כישלון אמ"ן לספק את ההתרעה שהייתה יכולה למנוע את אסון ה-7 באוקטובר ברור לחלוטין שכמו כל מערכת הביטחון גם הוא שבוי בתפיסה שמנוגדת לחלוטין למדיניות הביטחון ההגנתית הישראלית, שמעולם לא כללה התרעה והרתעה אלא אך ורק הכרעה. בגלל התפיסה השגויה התרחש אסון תשל"ד, ומשום שלא תוקנה התרחש אחרי יובל שנים אסון תשפ"ד.

להנחה המקובלת שמדיניות הביטחון (למעשה מדיניות ההגנה - defense) הישראלית עומדת על שלוש רגליים, הכרעה, התרעה והרתעה, אין רגליים; הן משום שכידוע אין לכך סימוכין בכתב, גם לדעתו של ד"ר עמיר בר-אור, חוקר מומחה לחשיבתו הביטחונית של בן גוריון, והן משום שהתרעה והרתעה מתנגשות חזיתית בהגיון מדיניות הביטחון ההגנתית של ישראל.

מדיניות ההגנה (defense) הלאומית של ישראל עוצבה במסגרת מדיניות הביטחון (security) הלאומית הכוללת, בסיומה של מלחמת העצמאות, לאור שלוש הנחות יסוד ריאליסטיות: 1. אפשריים סבבי מלחמה נוספים ביוזמת האויב ובעיתוי שייקבע על ידו; 2. לעולם, כבתאוריה הריאליסטית של קלאוזביץ, כל הגנה יכולה להיפרץ; 3. לעולם, כבאותה תאוריה, תוקף יכול להפגיע ומגן יכול להיות מופתע ממקום, מעוצמת ומעיתוי תקיפתו.

כנגזר מהנחות יסוד אלה, על המגן לנצל את משאביו לחיזוק ההגנה במקומות חיוניים שאובדנם הוא בלתי נסבל מבחינתו, ומנגד להחליש את ההגנה במקומות שמאפשרים את חדירת התוקף לשטחי הריגה מוכנים מראש, כדי להשמידו בהם בהתקפת נגד שלו.

מכיוון שעל אף הפתעתו, מגן שערוד נכון מכתוב לתוקף את תוכניתו ומבחינתו שדה הקרב הוא מוכר וודאי יותר מאשר לתוקף, קלאוזביץ רואה בהגנה את צורת הקרב החזקה יותר, והמומלצת מבין השתיים להימצא בה בפתיחת מלחמה.

לישראל לא היה אחרי הקמתה עומק אופרטיבי להכלת התקפה "בתוך הגדר" שלה, ומנגד, בגלל היערכותו של האויב להגנה ולהכלת התקפה של צה"ל "בתוך הגדר שלו" (כהיערכות חיזבאללה כיום), לא היה טעם בייזום מלחמת מנע מקדימה אחרי שהאויב כבר הגיע לבשלות מבצעית הגנתית והתקפית.

כנגזר מהמציאות הזו, על אף מדיניות ההגנתית להבטחת קיומה של ישראל, תפישתו הביטחונית של בן גוריון הייתה, כעולה מניתוח נאומו בכנסת ב-20 ביוני 1950, זו:

ישראל תסיר איום אופרטיבי אפשרי על ביטחונה לפני הגעתו לבשלות מבצעית במתקפת מנע תחבולנית הכרעתית מקדימה, "מחוץ לגדר" שלה ו"בתוך גדר" האויב, בעיתוי המתאים ביותר מבחינתה.

כדי לממש את מדיניותה בעיתוי האופטימלי, לא מוקדם ולא מאוחר מדי, ישראל נזקקה למוכנות ולכוננות צבאית תמידית גבוהה להכרעה מהירה של האויב, ולכן נבחרה דוקטרינת ההכרעה התחבולנית הקלאוזוביצית-מולטקאית וכן לידיעות שוטפות על מצב האיום, כדי לדלות מהן מודיעין התרעתי בסיסי הנוגע לשינויים שוברי שוויון באמצעי הלחימה של האויב, במוכנותו המבצעית ובכוננותו.

אין שום סימוכין לכך שבן גוריון נתן בשיקוליו הביטחוניים משקל כלשהו להתרעה, ובוודאי שלא להתרעה; כשטענו בפניו ערב הקמת המדינה שהמדינות הערביות שקשורות לבריטניה לא תתקופנה את המדינה אחרי הקמתה כי הן מורתעות מתגובתם האפשרית של הבריטים, הוא דחה את "הערכתם" על הסף, וההיסטוריה מוכיחה שהוא צדק.

דוגמה מאלפת עולה מתיאור פגישת הפרידה של בן גוריון מצמרת צה"ל, כשפרש לשדה בוקר בשנת 1963. מאיר עמית, ראש אמ"ן, שכבר קיבל את המינוי לתפקיד ראש המוסד, נשא בפגישה נאום שהוגדר כמבריק ובו ניתח את כוחן של מדינות ערב והעריך את כוונותיהן. הוא אמר בנאומו כי לדעתו לא צפויה מלחמה עם מדינות ערב בשנתיים הקרובות.

להפתעת כל הנוכחים, בן גוריון מתח על נאומו בקורת קשה מאוד; לא על העובדות שהוא הביא, אלא על כך שהוא נטל לעצמו את התפקיד להעריך את הכוונות הצפויות של מנהיגי האויב. "התפקיד שלך", אמר בן גוריון, "הוא להביא עובדות והערכות לגבי הנתונים הנוכחיים. תפקידך איננו לנבא מה יהיה בעתיד. אינך מסוגל להעריך מה יעשו קברניטי מדינות האויב. השיקולים שמביאים למלחמה אינם שיקולים שניתן לשקול אותם בשיקולי היגיון של אנשי מודיעין".

כנגזר ממדיניות הביטחון שטווה בן גוריון, ישראל ניצלה הזדמנות להצטרף לתקיפתה של מצרים על ידי בריטניה וצרפת כדי לסכל את הצטיידותו של הצבא המצרי בצידוד לחימה סובייטי, במבצע קדש (1956), וכן הושמדו במתקפת מנע מקדימה הכור הגרעיני של עירק, במבצע אופרה (1981), וצבא הטרור של אש"ף, במבצע של"ג (1982).

אחרי קדש, בגלל ההנחה שמצרים עלולה לפלוש לסיני, נדרשה קבלת התרעה מודיעינית אופרטיבית מצבית על עובדות מודיעיניות "קשות" ² העברת הצבא המצרי ממזרח לתעלה; בהתחשב בגורם משפיע "זמן ומרחב" במציאות האופרטיבית הייחודית שנוצרה בדרום אחרי 57 ניתן היה למסור התרעה אופרטיבית מצבית, והמודיעין נערך להספקתה.

חרף היערכותו, המודיעין נכשל במסירת התרעה אופרטיבית מצבית על פלישת הצבא המצרי במפתיע לסיני ב-1960 (מקרה רותם) ובמאי 1967; ב"רותם" הנגב היה ריק מכוח צבאי משמעותי ולכן ישראל לא רק הופתעה, אלא פוטנציאלית גם הוכרעה, כבנגב המערבי ב-7 באוקטובר 23.

כדי למנוע כשל כזה, הנחת יסוד רביעית בהגנה קובעת שעל מגן להיות ערוך תמיד למניעת הכרעה, גם במקרה של הפתעה; הגנת מדינה (כפי שמסבירים קלאוזביץ ב"על המלחמה" והאנטינגטון בספרו "החייל והמדינה") חייבת להתבסס על מוכנות וכוננות קבועים שמותאמים להתרעות מודיעין אופרטיביות בסיסיות על יכולות האויב ועל מוכנותו המבצעית.

אחרי 67 כבר לא ניתן היה לספק את ההתרעה האופרטיבית המצבית, משום שהאויב היה ערוך במלואו "על הגדר"; היא גם לא נדרשה עוד משום שלראשונה בתולדותיה, בגלל העומק האופרטיבי שנוסף לה, ישראל הייתה יכולה ליהנות מיתרונות מדיניות הביטחונות ההגנתית ולהכיל מתקפת פתע נגדה על ידי הצבא הסדיר בשטחי הריגה המוכנים בקביעות למלא את ייעודם; בהמשך, לאחר גיוסן הסדור והבלתי מבוהל של עוצבות המילואים, לבצע בעיתוי המתאים (לא מוקדם מדי) מתקפת נגד להשמדת האויב שהוכל, ובסיומה להעביר את המלחמה "מעבר לגדר" ולהכריע מהר צבא שעילית כוחותיו הוכלו והושמדו בשטחינו.

זהו תסריט המלחמה הקלאוזביצי שהתממש ב-73 באופן ספונטני; אילו היה צה"ל נערך ומתאמן לאורו אחרי 67 לא היה הניצחון במלחמת יום הכיפורים כה יקר.

כאמור, היתרון לא נוצל; צה"ל נפרס "על הגדר" ובניגוד למדיניות ההגנה הוא נערך למלחמת מנע מקדימה, שאחרי 67 הייתה לא רק מיותרת אלא גם מנוגדת למדיניות ההגנה שנועדה למנוע תקיפת אויב שערך להגנה כשהוא בשיא מוכנותו המבצעית.

בהעדר יכולת לספק אחרי 67 התרעה אופרטיבית מצבית שמבוססת, כמו בין 57 ל-67, על עובדות "קשות", אמ"ן ביסס את ההתרעה על "הערכת" כוונות האויב והמורתעות שלו מצה"ל. היחידה שהסתייגה מ"הערכות" אמ"ן שצה"ל מרתיע וש"אמ"ן יכול לספק התרעה הייתה רוח"מ גולדה מאיר, שהייתה שנים רבות עדה קרובה מאוד לחשיבתו הביטחונות הריאליסטית של בן גוריון.

צה"ל הונחה על ידה להיערך למלחמה, והוא אכן נערך ואף היה בכוננות מבצעית גבוהה, אך לא לניהול מגננה אלא לאפשרות של יום קרב ברמה"ג (קפיטל), לאפשרות חידוש ההתשה לאורך התעלה ולקבלת התרעה מקדימה על מתקפת פתע ערבית צפויה, כדי להטריס לה מתקפת פתע ישראלית "מעבר לגדר".

באוקטובר 73 הסתבר שכצפוי, ביסוס הגנתה של ישראל על ההנחה שצה"ל מחולל הרתעה ושהמודיעין מסוגל לספק התרעה (אופרטיבית מצבית) שתי רגלי קש שבינן לבין מדיניות הביטחון ההגנתית הריאליסטית של בן גוריון אין כלום ² היה למעשה הימור על קיומה, שלאסוננו נכשל.

כנגזר מהלקח המכונן הראשי מ-73, היה על מערכת הביטחון להיפטר מהמושגים "התרעה" ו"הרתעה", שמנוגדים להגיון מדיניות ההגנה ושחדרו למלחמה הקונבנציונלית מאחותה הגרעינית, הבלתי קונבנציונלית.

אילו היה הלקח מוטמע בחשיבת צה"ל ומיושם, היה נמנע אולי הטבח המזווע במלון פארק (פסח 2002); זאת, משום שלאור המודיעין הבסיסי על האיום שנוצר באיו"ש הוא היה מוסר במתקפת מנע מקדימה, לפני הטבח ולא במתקפת נגד (מאוחרת מאוד) אחרי הטבח (מבצע חומת מגן).

אחרי הנסיגות מלבנון ומהרצועה ישראל נשארה כמו ב-20 ביוני 1950 (היום שבו הודיע בן גוריון בכנסת על מדיניותה ההגנתית של ישראל) חסרת עומק, לא רק אופרטיבי אלא גם טקטי; נדרש היה לשוב ולדבוק במדיניות ההגנה בגרסתה מלפני 57 ולהסיר את האיומים האופרטיביים שצמחו בגבולות הרצועה ולבנון לפני הגעתם לבשלות מבצעית.

הסרתם, כדי שהם לא יגיעו לממדים המפלצתיים שלהם בתשפ"ד, הייתה צריכה להתבצע במלחמת לבנון השנייה (2006) ובצוק איתן (2014); הדבר לא קרה משום שבשנים 2002-2006 צה"ל החליף את דוקטרינת ההכרעה המהירה התחבולנית הקלאוזביצית, שהוכתבה ממדיניות הביטחון, בדוקטרינה הזויה שלפיה ניתן להרתיע את האויב במכות קשות וכואבות באש מנגד, בלי צורך בהכרעתו ובמיגור כוחו על ידי דרג יבשתי מתמרן-מסתער.

במהפכה הדוקטרינרית שצה"ל ביצע על דעת עצמו הוא סיכל למעשה את אפשרות מימושה של מדיניות ההגנה הלאומית שעמדה על רגל אחת בלבד: הכרעה.

מאחר שלקחי 73 לא יושמו, ובדיוק כמו לפני 6 באוקטובר 73 גם לפני 7 באוקטובר 23 "הוערך" שחיזבאללה וחמאס מורתעים ולכן הם לא יתקפו, ואם הם כן יתקפו אמ"ן יספק התרעה אופרטיבית מצבית מקדימה, אסון תשל"ד שב והתממש בתשפ"ד בממדי אסון תנ"כי.

את כל זה חובה להבין ולהפנים, בגלל התעלמות דורית ממדיניות ההגנה שהדור המייסד העמידה על הכרעה (הרגל שצה"ל כרת), אך מעולם לא כלל בה התרעה והרתעה.